

Miért szerzetesek voltak aktívak a magyar geopolitikai gondolkodás formálásában a II. világháborúig?

HAJDÚ ZOLTÁN

ELKH Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont

E-mail: hajdu.zoltan@krtk.hu

Az I. világháború előtt és alatt megváltozott világpolitikai és tudományos légkörben Czirbusz Gáza (1853 – 1920) középiskolai piarista szerzetes tanár, majd egyetemi tanár reagált a legintenzívebben a hatalmi, politikai és államterületi folyamatok, átrendeződések mozgató rugóinak feltárására. Mellette – részben az ő hatására – már magukat emberföldrajzosnak tekintő fiatalabb geográfusok elemezték a folyamatokat. Czirbusz a „Magyar Állam” című kiadvány munkatársaként (gyakran álnéven is írt) folyamatosan napirenden tartotta a magyar államiság, a Monarchia és az átalakuló Európa jövőjének kérdéskörét. Az 1919-ben – az emberföldrajzának III. köteteként – megjelentetett „Geopolitika” Rudolf Kjellén alapozó munkáit közvetlenül követte, de Czirbusz a „magyar ügyhöz” igazította a geopolitikai szemléletet. Czirbusz emberközpontú világnézete okán és földrajzelméleti megfontolásból is a földrajztudomány, az emberföldrajz részeként kezelte a geopolitikát.

Kalmár Gusztáv (1892-1949) a két világháború között alkotó bencés szerzetes földrajzi felfogásának központjában – Czirbuszhoz hasonlóan – az ember, illetve az ember közösségei – nép, nemzet, állam – álltak. Kalmár felkészült történész és geográfus volt, Európa demográfiai folyamatainak, változó struktúráinak ismerője és elemzője. A „Magyar geopolitika” kötet (1942) egyszerre szerzett elismerést, s kiváltotta a „hivatalos földrajz” elnéző lekicsinylését. Világossá tette, hogy Magyarország a kereszténység felvételétől részese a keresztény Európának, még akkor is, ha ezer év alatt többször került sor a Magyar Királyság és a keresztény európai államok között katonai összeütközésekre, államterületi és határváltozásokra.

A korabeli magyar politikai földrajz meghatározó művelői (Teleki, Fodor, Rónai) – némileg változó hangsúlyokkal – a geopolitikát nem tekintették a földrajztudomány részének, több megfogalmazásban tudománynak sem, hanem a politika szerves részének. E felfogások mögött – különösen 1933 után – a német törekvések, s az azt szolgáló német geopolitika nem is mindig rejtett elutasítása állt.

A kortársak közül többen felismerték a magyar földrajz eme kétarcúságát. A leginkább közvetítő módon a földrajztudományban is otthonosan mozgó Palotás Zoltán fogalmazott, amikor elismerte, hogy a geopolitika, különösen a napi sajtóban megjelenő német „populista” geopolitika részben divatos szölamokat jelent. Megítélése szerint úgy lehet a geopolitika körüli ellentétes és ellentmondásos kijelentéseket feloldani, hogy nem tekintjük a földrajztudomány részének (ezzel Teleki álláspontjára helyezkedett), de tudománynak lehet és kell tekinteni, mégpedig az államtudomány részének.

Egészében véve mind Czirbusz, mind pedig Kalmár számára Arisztotelész „zoon politikon” felfogása, illetve annak értelmezése vezetett el a geopolitika műveléséhez. Mindkettőjük felfogásában az ember nem csak „társadalmi”, hanem „politikai, sőt politikusi lény is”

Kulcsszavak: geopolitika, világnézet és tudomány, szerzetesek